

АСПЕКТИ МІФУ І НАРОДНА МІФОЛОГІЯ

УДК 801.81:398.332.416-053.2

Космогонійні виміри дитинства

Петро СОСЕНКО, Тетяна ШЕВЧУК

Доктор фізико-математичних наук, професор, провідний науковий співробітник Інституту теоретичної фізики НАН України 03680, м. Київ, вул. Метрологічна, 14-Б; e-mail: psosenko1011@gmail.com

Кандидат філологічних наук, доцент Національного університету "Києво-Могилянська академія", старший науковий співробітник Інституту мистецтвознавства, фольклористики та етнології імені М. Т. Рильського НАН України 01001, м. Київ, вул. М. Грушевського, 4; e-mail: nata1509@i.ua

Виявлено та досліджено дитячі виміри колядних традицій. Космогонію і Різдво світу витлумачено як мітологію і містерію дитинства. Проаналізовано принципи монотеїзму у традиційному світогляді. Особливу увагу звернено на родинні / дитячі містерії, коляду / коляди дітям. Якщо діти співають колядки, щедрівки, веснянки самі по собі, готуються і ходять самі колядувати, вважають автори, то це значить, що вони беруть участь у спільному для дітей і дорослих ритуалі Коляди. На початку коляди в хаті колядники не просто запрошують дітей за стіл – це водночас послання дорослих, відгук дітей, спільна участь у традиції, спільне занурення в сакральний часопростір.

Ключові слова: дитинство, коляда, космогонія, мітологія, ритуал, фольклор.

*Присвячено 150-річному ювілею
Ксенофонта Петровича Сосенка (1861–1941)*

Колядки і щедрівки як міти

Колядки та щедрівки є основою для пояснення святочного рокового кола, передусім головних традиційних свят Різдва (Коляди), Щедрого Вечора і Великодня (Гаїлки), які мають спільний світогляд і ритуал [27; 28]¹. Не можна зрозуміти святочне рокове коло, якщо не враховувати ідейного змісту колядок², щедрівок. Це ключ до розуміння і свят, і традиційного світогляду, і всієї традиційної культури³. Вирішальне, засадниче значення цих святочних пісень зумовлюється тим, що вони є висловом традицій архаїчних (*старовіцьких*) – староукраїнських⁴. Ці традиції⁵ і є основою рокових свят.

¹ Колядкові тексти добре пояснюють трійсту структуру Коляди (див. докладніше далі в частині "Структура коляди"; там же про волочєбні і про регіональну назву великодніх святочних пісень "риндзівки".)

² Називаються колядами або колядками святгоріздвяні старинні пісні, що проголошують та поширюють між народом провідні ідеї свята коляди, всю його містику, весь його релігійний чар і зміст [27, с. 83].

³ "Цілий світ старовіцьких ідей. Хто колядок і щедрівок не знає, той не вгадає святочних душевних мріянь українського народу" [27, с. 217]. Тому потрібно передусім з'ясувати провідні ідеї цих культурних / ритуальних пісень.

Творча потуга і творчість архаїчних людських спільнот сягає вершини в духовних, релігійних вимірах, що визначає їх гідне місце у світовій, універсальній історії, а результати їхньої творчості – як найвищі досягнення людського духу [41]. На думку М. Еліаде, щоб сповна показати це, сучасні дослідники не повинні судити всі витвори людського духу ціннісними мірками сучасного Заходу, які не є всеохопними навіть у просторі самої західної цивілізації, а мають докласти зусиль, щоби правильно зрозуміти архаїчні релігійні явища та розвинути науку, яку можна б назвати “творча герменевтика” архаїчних релігій. Серед світових досягнень людського духу – духовна система, яку проявляють і виміри якої задають колядки та щедрівки. Ці святочні пісні, їх тексти є правдивими культурно-історичними документами. Вони заховують основний духовний, релігійний досвід, головні релігійні та релігійно-мітологічні ідеї, – досвід творчості / сакрального. У них проявлено вищі ідеали та показано *культурно-історичні взірці*⁶. Ідейний зміст святочних пісень наповнює святочні форми обрядів (*ритуалу*), без такого змісту святочні форми – порожні.⁷

Космогонійні коляди. Всі традиційні колядки і щедрівки можна означити як міти про Почин Світа і первовічне людське життя [27, с. 218]. Тому вони є джерелом вищих взірців / ідеалів, первовічних традицій людського життя (духовних, творчих, релігійних, господарських, суспільних / політичних, любовних / сімейних) і знань про них [38; 27]. Визначальну частину цих мітів складають космогонійні коляди. Зі світового досвіду добре відомо, що космогонія (космогонійний міт) є ядром релігійно-мітологічної системи, всієї традиційної культури⁸. Тому передусім привертає увагу головний мотив колядок – Почин Світа – та проблема схематичного упорядкування і критичного розбору колядок із космогонійною темою [27]. На цій основі поставлено і з’ясовано проблему проявлення системності, багатовимірності та динаміки святочних пісень.

Два типи святочних пісень. Услід за Кс. Сосенком можна виділити два типи космогонійних святочних пісень, два типи взірців космогонійної поезії:

1) перший тип⁹ – це колядки, присвячені виключно події Почину Світа або поодиноким космогонійним подіям Первовічної доби (перша світова доба);

⁴ Див. у Додатку “Передмову” до праці [27] (зокрема її першу сторінку), де пояснено цілі дослідження. Архаїчні традиції можна розглядати і в ширшому контексті: старослов’янському, індоевропейському [39].

⁵ Насамперед релігійні та релігійно-мітологічні, а також філософські (традиції *філософської тривоги*), містецькі, суспільні / політичні, господарські, любовні / родинні.

⁶ *Культурно-історичні взірці* – це культурно-історичні співпереживання вищих ідеалів. Кс. Сосенко звертає увагу на такі співпереживання в умовах *руїни*: на відчуття святості давніх традицій, на “свідомість чогось величного й святого, переказаного предками” (перша сторінка “Передмови” [27], див. у Додатку).

⁷ Постійне конструювання і реконструювання порожніх псевдосвяточних форм у все більш спрощеному, вульгаризованому, фальшивому вигляді є характерною рисою “масової культури”. Про “масову культуру” та її співвідношення з народною культурою див. [14].

⁸ Див. приклади у працях М. Еліаде [15].

⁹ У підсумках своїх досліджень Кс. Сосенко відзначає, що пісень першого типу засвідчено мало, – можливо, із-за того, що багато космогонійних колядкових традицій могло уступити перед біблійною та християнською ідеологією [27]. Інше можливе пояснення малої кількості записів пісень першого типу – це заховання їх людьми від записувачів / дослідників. Оскільки архаїчний світогляд люди співпереживали як святість [27], то вони не поспішали розкривати душу незнайомцям-інтелігентам (культурним чужинцям) і розповідати їм про найсвятіше, не відчуваючи, мабуть, у записувачів співпереживання, належного трепету перед сакральним. Сакральний простір традиційної культури, зокрема народ-

2) другий тип – це колядки і багато щедрівок, які подають уривчасті спомини про Первовічну добу.

Колядки, присвячені безпосередньо Почину Світу, виявляють окремих, самостійний духовний досвід і цілісний / системний монотейстичний світогляд, які не пов'язані ні біблійними чи християнськими, ні політеїстичними поглядами / вченнями і переживаннями. Такі колядки дають особливо цінний матеріал для культурно-історичних досліджень архаїчної культури. Ця частина колядок, з якими лучиться ідеологічно багато щедрівок, також підтверджує, що ідея Різдва, тобто зродження Світа і поклін Творцеві – це провідна ідея традиційного свята Коляди [27].

Значна частина колядок одкриває постійну, невинну творчість Господа, проявом якої є всеоновлювана *Природа*; вони мають лонарну символіку [27]. Ці колядки є своєрідними релігійними роздумами з приводу Створення Світу, які вказують на залежність від Господа всього життя у Природі; за своєю суттю і змістом, і формою вони належать до колядок про Почин Світу. Релігійна ідеологія цих фольклорних творів – “*дуже старинна, можна сказати пракультурна*” [27, с. 219], хоча вони й можуть переплітатися християнськими ідеями та іменами.

У піснях другого типу, звичайно у заспівах, містяться тільки поетичні поклики на Первовічні мітичні події або алюзії до них. Але і ці поклики та алюзії дають цінний науковий матеріал для проблеми Почину Світу у традиційній культурі. Колядок другого типу чи таких мітичних космогонічних заспівів є дуже багато.

Злучення двох ідеологій. Архаїчні мітичні заспіви / ідеї увійшли, проникли також у коляди з християнською ідеологією. Такі заспіви стали не тільки мітологічно-поетичною окрасою такого роду колядок, але засобом / проявом злучення, сплітання традиційної ідеології з християнською. Це явище оновлення традиційної культури, вбирання нею суголосних ідей з іншої культурно-релігійної системи, осмислення ключових християнських ідей / образів відповідно до традиційного строю релігійно-мітологічної думки, – у зпівставленні з архаїчними ідеями Бога і небесного Чоловіка (Прадіда, оборонця і вчителя людей, їхнього речника перед Господом) та Закону, *давньої правдоньки старих людей* (своєрідного *Старого Завіту*), – спостеріг Кс. Сосенко [27]. Його дослідження показали можливість, гармонійність і дійсність злучення / взаємодії у традиційній культурі двох ідеологій, старої та нової: у староукраїнському культурно-історичному контексті в усних формах духовної творчості виробляється концепція залучення до традиційної духовної системи взірця Ісуса Христа (також *Діви Марії – Пречистої Діви*), відбувається його осмислення:

“17. *На свіитий вечер свіитому Різдву/ [ ]Ой дай Боже!/ Пречиста Діва, Богородица,/ Христа зродила, світлом понесла/ Ой з давних давен туда стежечка,/ Ой ходили нев сім кольдничків,/ Зістрічице їх Божая Мати:/ Май-Біг-помагай вам, ко-*

ної поезії, є закритим для чужинців, сторонніх і профанів (на таку властивість традиційної культури звертає увагу М. Толстой). Підстави до цього підтвердила і неймовірно загострила штучна культурно-історична катастрофа 1917-1930-х років (“культурна революція”), в якій було досягнуто скасування історії, знищення традицій цивільного суспільства та традиційної культури [2, 16], підміни традиційної культури масовою і репресивною “паралельною культурою” тоталітарної псевдодійсності [1, 2, 11, 16, 17, 33]. У війні, оголошеній “прогресивною культурою” соціалістичного міста нібито реакційній культурі села (традиційній культурі), інтелігенція масово стала, виходячи з переважно соціалістичних переконань, із власної ініціативи чи з примусу, на бік тоталітарного режиму і взялася до ініціативного конструювання “паралельної культури” [11, 16, 17, 33].

льиднички!/ Добре здорове, Божая Мати!/ Куда ходили, ци не видали/ Моего синка, вашого Бога?/ Хоть ми видали, не пізнавали./ Ой мій синачокна весь свѣт значен/ На весь свѣт значен йна ввесь свѣт славен;/ У мого синка в личку сонечко, // В личку сонечко, йа в чолі місьци,/ Йа в потилици бай три зірници!/ А мій синачок післанец Божий,/ Післанец божий до сего дому,/ Бо в сему дому Господь буває,/ Господь буває тай сам відає:/ Шо донька з мамков не сперечає,/ Шосин на вітци рук не здіймає,/ Сестра на сестру чийр не шукає,/ Йа брат на брата міч не знимає¹⁰ (Никифор Кіжделюк, Жабє)" [6, с. 151–152] ("IX. Коляди загальні").

"21. Ой селом, селом, селом дорога,/ [ ] Ой дай Боже!/ Ой ідут-пливуть два-три йангелі,/ Два-три йангелі, все й кольиднички,/ Все й кольиднички, все й робітнички./ Ой була-ж тудя здавненька стежка,/ Ходила-ж тудя Діва Пречиста./ Ой ішла, ішла, Хреста шукала./ Хреста шукала, їх іспіймала./ Их іспіймала, в них си питала:/ Ци не виділи мого сина?/ Ми хоть виділи, ми го не знали!/ То в мене синок ба й назначений,/ Из чола ему все місьци свѣтит, // Из плечей ему зірница сяє,/ Из грудий ему ба й сонце гріє,/ Ой сонце гріє, свѣт веселіє./ Ой місьци сяє, свѣт величає,/ Свѣт величає, цвѣт процвитає./ Цвѣт процвитає по всему свѣту,/ По всему свѣту, маковім цвѣту,/ Маковім цвѣту ба й сему дому,/ Бай сему дому все й веселому!/ Шоби ви газди гаразд си мали,/ На пришлі роки свѣт дочекали/ І сї в мирности відкочували!/ Не вміли ми вам скольидувати,/ Просили бих вас перебачати./ Вінчуємо вас цістем-здоровем,/ Шістем-здоровем, многа літами./ Многа літами, сими свѣтками./ Сим Новим Роком, свѣтит Василем/ І з кольидками все й діточками/ І з своїм газдов і з худобочков/ І з худобочков і з своїм домом!/ Від сего слова будьте здорові!(Мих. Гутинюк, Криворівня)" [6, с. 154–155] ("IX. Коляди загальні").

Аналізуючи містерії Свят-Вечора, зокрема родинні / дитячі, та проблему традиційного ідеалу щастя, Кс. Сосенко пише: "У тім вибухови жизнерадостности на св. Вечер, в сій потребі виявлення щасливих почувань серед сім'ї і в бажанні втягнути до того усьо, що живе, криється як-раз глибока ідея свята Різдва. А без сумніву сплітаються тут сейчас обі ідеології, старовіцька й християнська. Нарід дуже справно згармонізував первовічну пісню вселенної з радісними піснями про народження Спасителя Ісуса Христа". Цілком природно міти про дитинство Спасителя злучилися з мітами про Дитинство світу, розширюючи дитячі виміри традиційної ідеології.

Злучення двох ідеологій показує наступна колядка, в якій поєднано традиційні ідеї приходу Господа на Різдво та Весілля – із християнською ідеєю про народження Ісуса Христа: "6. Завитавъ Бигъ/ Та вь Сей Двирь/, Суса-Хрыста народывъ/, Увесь мыръ звесельывъ (М. Барышевка Переясл. у. Г. А. Коваленко)" [34, с. 6]. Те, що сам Господь народжує дитину (без згадки про Діву Марію), відображає взаємне накладання культів Бога і Прадіда [27] та впливи люнарної мітології Прадіда: як помітив Кс. Сосенко, у колядках часом співають, що батьком первосвітної дитини є Місяць садинокий. Це є логічним у люнарній символіці, коли і батько, і син – все Місяць, і може також тлумачитися як духовне народження сина батьком.

Інший приклад – поєднання архаїчного та християнського символів Зорі (див. у Додатку в частині про містерію початку).

Системність, багатомірність, динамічність. Як показали дослідження Кс. Сосенка [27; 28], особливо важливими характеристиками святочних пісень про Почин Світа є тематичне розмаїття ідей, системність, багатомірність і

¹⁰ Ця колядка стверджує, що де Господь – там по Правді.

динамічність співпереживань (спонтанних асоціацій / тлумачень): у колядках про космогонійні події, а особливо у щедрівках, проявляється система, яка прямує до вичерпного / повного роз'яснення цих подій і до вирішення усієї сукупності проблем людського життя та сакральної дійсності¹¹. Ці чинники спонукали до створення “незвичайно багатих різнородністю й поезією мітольоґійних образців з природи й людського життя” [27, с. 225], до постійного / динамічного розширення тематики і поглиблення смислу. Тому дослідження колядок і щедривок є дуже складним, багатовимірним і динамічним завданням¹², що потребує великої широти охоплення матеріалу та продуманого, також динамічного плану досліджень, який постійно враховує одержані результати. Основними складовими цього плану є, на думку Кс. Сосенка, (1) зібрання¹³ найвизначніших космогонійних, колядок і поділ їх на групи за темами (тематична систематизація); (2) виявлення та дослідження найголовніших мітичних чинників космогонійних подій; (3) критичний розбір колядок за темами і за мітольоґійними мотивами; (4) порівняння зі світовими космогонійними мітами. Базовою є збірка космогонійних колядок, поділена на такі тематичні групи:

I. Колядки про заснування неба і землі;

II. Колядки про прадерево;

III. Колядки про найперші рослини і про походження збіжжя;

IV. Колядки про першу живину-звірину;

V. Колядки (й щедрівки) про первовічну людину:

1) Про первовічного хлопчика (дитятко); про мітичного молодця на космічних струях.

2) Про первовічне дівчатко (дитя); про первовічну дівчину-відданицю і про дівчину-матір.

3) Про першу людську пару.

¹¹ Ось приклад, як колядки вирішують питання про землю, стверджуючи її святість та єдиного власника – Господаря Світу, Творця, який дарує всім людям її спільне використання для підтримки, ширення життя: “1. Стоїт царю на синім морі, / [ ] *Радуйси, земле, син народів си!* / Д' йому приходит Ісус Христос: / Біг, помагай Біг, ти гордий царю! / Подай здоров, Ісусе Христе! / Порадьмо си тай ни зрадьмо си. / Послужи мене у сине море, / У сине море на преисподне / І скажи тамки: Во имя отца, / Во имя отца й свьйитого Духа! / Ти свьйита земле, я беру тебе, / На Божу волю я беру тебе! / Він пронирає у сине море / І там не каже “во имьи отца”, / Він і не каже й “свьйитого Духа”, / Лиш зачырає свьйитої землі, / Свьйитої землі у повні жмені. / Відти він же тай винаирає. / Нема землі у его жмени! / Ісус до него тай промовляє: / Ой ти царю, ти воеводо. / Меш ти ходити дуже богато. / Так ни буде, йик ти гадаеш. На свою волю землі не возьмеш! / Пронирай ко по другім разі, / І скажи тамки, як тобі кажу! / Він пронирає по другім разі / І другим разом нічо ни каже, / Він зачырає свьйитої землі, / Свьйитої землі повнії жмені. / Відти він же винаирає, / Нема землі у его жмени. / Ісус до него тай промовляє: / Ойти царю, ти воеводо, / Меш ти ходити д' страшного суду. / Так то не буде, йик ти гадаеш! / Пронирай-ко по третім разі / І скажи тамки: Во имя отца, / Во имя отца, свьйитого Духа! / От свьйита земле, я беру тебе, / Беру тебе на Божу волю! / Він пронирає потретім разі / І там лиш сказав: Во имьи отца, / Свьйитого духа він вже не каже, / А зачырає свьйитої землі, / Свьйитої землі у повні жмені. / Свьйитая земле, я беру тебе, / Я беру тебе на Божу волю, / На Божу волю тай и на свою. / Він винаирає з синього моря, / Нима землі у его жмени, / Лише тільки, шо за ніхтими! / Йили вни того тай видирати, / Йили из того тай пальничку, / Тай пальничку йили плескати, / Гори, долини тай основати. / Ой заснували гори, долини, / Широкі поля ше й полонини, / Широкі поля, синії моря! / Ісус тогди так промовляє: / Ой ти, царю, ти воеводо! / Порадьмо си тай ни зрадьмо си. / Ми свьйиту землю тай запродаймо, / Господу Богу і передаймо! / Як урадили, так зробили. / Усе тото Богу на хвалу, / Гречному газді тай и на славу, / Гречному газді, пану Ивану, / Его газдині тай Парасочці! / А за сим словом... і т. д. (Юрій Соломіїчук, *Жабє.*)” [6, с. 132–134] (Частина “IX. Коляди загальні”).

¹² Відповіді до проявлених загадок та на поставлені запитання самі можуть виявитися загадками і новими запитаннями.

¹³ І в смислі постійного, якомога повнішого, охоплюючого всі села збирання / записування колядних традицій. Див. далі про наукові виміри питання та проблему взаємодії “інтелігенція – народ”.

- VI. Колядки про першу людську рідню;
 VII. Колядки про сотворення світа – зовсім іншого типу як під I.
 VIII. Колядки з неукраїнською, запозиченою ідеологією, див. [27, с. 225].

Взірець світу без зла

Дослідження Кс. Сосенка показали, що головною рисою колядкових мітів є їхній релігійний принцип монотеїзму, тобто “віра, що в почині світа було первовічне добре Єство, або збірно-добрі Єства, не так первовічні, як відвічні, про яких зродження нема ніякого спомину – і що лиш вони причинилися до генези світа. Первовічним добрим Єством приявлюється найвисше Єство духове, – Творець і Господь світа, – Бог”¹⁴ [27, с. 222]. Характер і зміст традиційних колядок є насамперед культово-релігійним: в основі виражених у них вірі та шануванні – ідея Почину Світу (Різдва) та Творця / Господаря Світу¹⁵ [27; 28, с. 693]¹⁶: *Ой в саду-саду вишня стояла, / На теї вишні свіча палала, / З теї свічечки гискронька впала, / З теї гискроньки річечка стала, / В теї річечці сам Бог купався, / Сам Бог купався в золото вбрався, / В золото вбрався Богом назвався, / Богом назвався на небо здався*¹⁷ [26].

Засадничий монотеїзм архаїчного світогляду означає *дійсність* і практичну можливість світу, в якому немає зла, а тим більше – практичну можливість наближення до ідеалу. Первовічний взірець – це саме добрий світ (світ тільки добра, світ без зла). На найвищому релігійно-мітологічному рівні обґрунтовується світ тільки добра, заперечується неминучість зла: *“зла та кривди не повинно бути, бо їх не було в почині світа”* [27, с. 97]. Стверджуючи цю думку, колядки покликуються на первовічне людське почуття правди та гідності.

Містерія Дитинства. Мітичний Світ Різдва є *Світом Дитинства* – вимога доброго світу постає як головна / необхідна засада дитячого зросту / виховання¹⁸. Коляди дають знати, що світ без зла існує і можливий, що присутність зла у світі – це велика несправедливість, забуття вищих ідеалів і відхід від божественного взірця. Вони призвичаюють дитину до ідеї доброго світу, прищеплюють прагнення до такого світу, кличуть до нього. Так виховується довіра до найвищих добрих сил, віра в добро, нетерпимість до зла, неприйняття його неминучості¹⁹. Такий світогляд добра виражається і в колядному ритуалі – на Свят-Вечір [27, с. 97–103].

На Свят-Вечір, перед *Святою, Божою / Тайною Вечерею*, господар виходить на своє обійстя з жертвним приносом, стає серед двору і промовляє тричі, запрошуючи все на Святу Вечерю. А починає знаменними і таємничими словами: *“На свіит вечьир родив’єм си, на свіит вечьир хрестив’єм си, Пречиста Діва на зо-*

¹⁴ Існує думка [39, с. 41], що у старослов’ян індоєвропейський теонім “*deivos*” був заступлений іранським терміном “*bog*”, який означає “богатство (багатство)”, але також і “бог” (джерело багатства); що термін “*rau*”, з тим самим значенням, що і “*bog*” (“богатство”), який використовували і для того, щоб виразити християнське поняття раю, – також запозичення іранського походження.

¹⁵ Див. у Додатку частину “Свідомий культ Бога”.

¹⁶ Тому у колядках про світ не по Правді з’являється питання, чи моляться, чи довіряють тепер Святому Різдву. Різдво вказує на Творення Світа як на найвищий взірець творчості – Первовіпр.

¹⁷ Зап. Л. Марчук у с. Серкизів Турійського р-ну Волинської області [26].

¹⁸ Зло, видива зла, імітації добра в “масовій культурі” шкодять дитині, перешкоджають появі та зросту нової людини. У світі не повинно бути зла. Діти мають виховуватися лише на правдивих взірцях – добрих, світлих; тільки такі взірці їм повинні давати дорослі.

¹⁹ Цю довіру підсилює і відсутність проблеми “богів на відпочинку”.

лотім крижмі мнѣ держыла, у змиєвім озері мнѣ купала!” [6, с. 12; 27, с. 142]. У них – поклик на первовічну містерію появи життя, Різдво Світа (“Початок Світа”, “Світа Почиток”), на перші враження і таїнства дитинства, на купіль новонародженого (співпереживання містичної купелі Бога, про яку співають колядки²⁰). Від самого початку виказуються дитячі виміри Свята і ритуалу, Різдво несподівано проявляється як велична містерія і космогонічний символ дитинства, як світляне осердя дитинства і споминів про нього. Ось як тлумачить Кс. Сосенко явлене релігійно-мітологічне видиво, його символіку та головний мотив дитяти:

“<...>Чи може бути ще сумнів, що святий Вечір є по думці народу містичною добою Різдва світа, коли то і чоловік народився? Цілий мітологічний образ, який проявляється в повисшій святочній оклику, не має в собі нічого з ідеології християнської мимо двох християнських фраз, за те – глибоку мітологічну символіку, на яку хочу звернути понизше увагу” [27, с. 97].

“<...>Згадка Гуцула про своє народження на св. Вечер, це аллюзія до Різдва світа і зродження чоловіка. Купіль новонародженого, в змиєвім озері, це наче паралелля до Тайни Хрещення; а святочний настрій Гуцула, з яким він про цю купіль згадує, свідчить, що він вважає змиєве озеро, не лиш освіжаючою й скріплючою водою, але й містичною животворною силою – з часів, коли змії був добрим генієм народу”.

“Золоте крижмо, на яке покликується Гуцул, це безперечно символ астрального блиску. В щедрівках все суть люнарними символами: золотий човник²¹, в яким сидить, або лежить “білий молодчик”, сріберні весла при човні; золотий стільчик, золота колиска, – взагалі як золото або срібло блискучі предмети, що скріплюють люнарну символіку головного мотиву, яким є звичайно дитя, молоде пахоля або білий молодчик. Мабуть отже й золоте крижмо, а на нім дитятко гуцульське є таким люнарним символом. Його прототипом змії²² серед озера, – місяць серед глибині небес, – творчий чинник у почині світа” [27, с. 142-143].

Замовляння від злих сил. Після знаменного поклику на своє містичне народження господар говорить: “Градівники, чорнокнижники, мольфарі, планет-

²⁰ Існують світові, австронезькі, аналогії: міти мешканців острова Ніяс про створення Найвищим Єством під час купелі предка-дитяти (*Прабатька*, першого чоловіка), – які пояснюють мітичну, колядкову, купіль Бога, з Його творчими замислами; подібно у колядках поява малого дитяти, між двома Райськими Деревами, або під Райським Деревом, нагадує появу австронезького першого предка-дитяти в руках Творця. Див.: [27, с. 319-321].

²¹ Згідно з формулою традиційної символіки “Човен = Колиска = Астральне Небо = Прадерево = Місяць = Дитя (новонароджений Місяць)”.

²² Згідно з формулою традиційної символіки “Змії = Місяць = Прадід = Сокіл = Прадерево”. У світовій мітології Змії є загально визнаним символом Місяця [27, с. 140]. Міти та перекази про зміїв, поширені по всьому світу, свідчать про колишній культ Змія – шанування Місяця в подобі Змія. Логіка люнарного символу у вигляді змія полягає в тому, що змії (вужі і гадюки) належать до т. зв. люнарних створінь: вони час-до-часу скидають свою шкіру, змінюють / відновлюють свою подобу, як і Місяць. Рівноцінним Змію люнарним символом є небесна *Молошина Дорога*. Її називають ще *Вуж Світа*. Крім ритуалу Різдва і Відродження Світа (Свят-Вечір – Щедрий Вечір – Великдень), мотив Змія наявний і в традиційних космогонічних мітах (колядках і щедрівках), у гаїлкових хорородах. Так, етнолог і священник К. Сосенко (1860-1941) пригадає, що бачив у селі Конюхи (його парафія протягом 40 років на Тернопільщині), “великодні паски, на яких по середині була вироблена з тіста, артистичними півкрутами, велика восьмикінчаста зоря (асирійська восьмираменна зізда!) а по чотирох рогах докола зорі були зображення Місяця, очевидно 4-х його фаз в подобі чотирох вужиків” [27, с. 125]. У традиційних цілительських примовках-молитвах (замовляннях) є рівноцінні мотиви *космічного обгородження* – захисту астральними світилами, серед яких і Місяць, та зміями (відповідно до формули традиційної символіки “Місяць = Змії”).

ники, лісні вовки, медведі, лиси – прошу вас на вечеру!” Кс. Сосенко тлумачить це позірне запрошення на Святу Вечерю, звертаючи увагу на первовічний взірець світа без зла:

“<...>По сім відклику до свого містичного народження у святий Вечер, в почутті святости своєї ролі духовника в таке велике свято, певний себе за спасенність хвилі, яку переживає, звертається господар – в уяві – до всіх неприязних людей, що орудують злою силою, до шкідливих диких звірів та до могутних, а небезпечних сил природи – і кличе їх на вечеру. Чи се магіка? – Мабуть ні, а якесь дивне, глибоке почуття своєї праведности, докір за свою кривду і пересвідчення, що зла та кривди не повинно бути, бо їх не було в почині світа²³. В святовечірню годину, коли усе повинно бути під знаком любови і з’єднання, як було з первовіку, господар в імені своєї близької й дальшої рідні простягає злим елементам руку до згоди; не про свою наївність або боязкість, а з великого благородства душі і з почуття правди” [27, с. 97–98].

Отже, господар запрошує тричі: “На свійт вечыр родив’ем си, на свійт вечыр хрестив’ем си, Пречиста Діва на золотім крижмі мньи держила, у змиєвім озері*²⁴ мньи купала!²⁵ Градівники, чорнокнижники, мольфарі, планетники, лісні вовки, медведі, лиси – прошу вас на вечеру!” – запрошує, але знає, що злі / ворожі сили не з’являться, бо прийшла хвиля Різдва, коли немає ніякого зла і не може бути. Проявляється його безмежна – дитинна – довіра до найвищої сили добра, Господа Бога [27, с. 171]. Тому своє “запрошення” злих сил господар закінчує побажанням: “Йик ви не йивили си на су тайну вечеру, йик не маєте моци йивити си на Різдво і на Великдень²⁶, так аби-сте не мали моци ані волі тої мині шо злого зробити в хіторі моім! Як вас тепер не видно, не чути, так аби вас не було чути та не було видко через цілий рік!” [6, с. 12]

Помічаємо, що вся промова господаря подібна до замовляння – традиційної цілительської / знахарської *примівки-молитви* (від злих чинників, нечистої сили). Вона складається з трьох коротких, скристалізованих частин. Перша, поклик на Різдво як містерію Дитинства, залучає космогонійний міт (зокрема і

²³ “Цю думку народу стверджують колядки, які кінчаться відкликом до первовічного почуття у народу – правди і гідности” (Примітка Кс. Сосенка, [27, с. 97])

²⁴ Змиєве Озеро – це і мітичне, і справжнє озеро на Гуцульщині, у Чорногорі (пасмо гір) [5, с. 223–224].

²⁵ Цікавою є неоднозначність тексту, зумовлена грою слів. “Змиєве Озеро» звучить як озеро, в якому “змивають / омивають”. “Мньи купала” може значити “мене купала”: це робила Пречиста Діва. У колядках Пречиста Діва – це мітологічна фігура Зорі, дівчини-відданиці, дівчини-матері [27]; логічним є поклик господаря на неї (ймовірно, як на мітичну матір); логічним є і звертання до Зорі, і поклик на її дитину в замовляннях від дитячого безсоння (криксів, плачу) та в інших аналогічних випадках. Подібну астральну фігуру дівчини-матері у вигляді богині Сонця, дружини бога Місяця, найбільш важливе свято якої відзначається в час літнього сонцестояння, бачимо в релігії балтів [39, с. 33–37]. Згідно з архаїчними традиціями, саме Зоря звіщає великі таїнства – “добу народження світа, рішаючу хвилю космічної ночі і початок вселенної” [27, с. 64]. А може значити “мене – купала”, тобто того, хто купається. Або звучить мітичне ім’я того, хто промовляє ці слова: першого хлопця / чоловіка на світі, Місяця-Прабатька; цей первовічний чоловік сам говорить, як його звати, “Купало” (вище згадувались австронезька аналогія до цієї ідеї, з мітів мешканців острова Ніяс). А ще звучить, як “мені – Купала” (мені є / буде Купала), що може мати три значення. “Купала” як свято (і прийдешне), чи як обряд / ритуал купелі (співпереживання містичної купелі Бога, про яку співають колядки). А ще, як назначена Богом пара (перша дівчина / жінка): “Обізвася Господонько: / – Не журися дівчинонько. / Я за всіх вас пам’ятаю / І для тебе пару маю” [25, с. 77]. Розділові знаки, поставлені записувачем чи редактором у мітологічному тексті, це вже окреме тлумачення тексту.

дитячі містерії народження / купелі).²⁷ Вихідна космогонійна структура означає занурення у стан Початку, у сакральний простір / час Різдва (без цього неможливе оновлення, відродження, одужання) та народження заново. Злу, хворобам сучасного світа протиставлено взірцевий первовічний стан Дитинства, коли зла не було, а люди співпереживали повноту щастя-здоров'я та доброї сили²⁸. Друга, “запрошення”, можна тлумачити як міт походження (зла не було б у світі, якби не людська воля звертатися / вдаватися до нього). Завершує примівку відсилення геть зла (хвороби)²⁹.

Потім господар замовляє від бурі. Тричі каже: “Будь ласкава і виходь до нас на свійиту вечеру!” [6, с. 12] А тоді відсилає її геть: “Коли ти тепер не ласкава прийити на свійиту вечеру, на дарі Божі, на ситі страви, на палені горівки, на велике добро, йик ми тебе просимо, то не приходить до нас в літі, йик ми тебе не трібуємо!” [6, с. 12] Подібно господар замовляє від морозу: “Морозе, ходи до нас куті їсти! А коли не йдеши, то не йди на жито пшеницю і всяку пашницю”³⁰ [27, с. 98].

Опис Святої Вечері [27; 6] показує, що її ритуал пронизано примівками і молитвами, що весь ритуал є молитвою на добро. Наші тлумачення промови господаря як замовляння від злих сил підтверджуються і наступними за цим обрядами повернення до хати й обкурення хати та їх тлумачення у Кс. Сосенка:

“Вертаючися до хати викручуєся господар три рази проти сонця³¹ (в напрямі противнім, як іде круг сонця), запирає й засуває двері, немов виключаючи в святовечірнім містичнім моменті свій “хітар” і свою рідню від усього світового лиха. Відтак обкурює ладаном хату та всіх домашніх три рази та кладе черепок з ладаном на камінь під стіл. Це робить (як пояснюють тепер Гуцули), щоби викурити з хати нечисту силу³². Я виджу в цім глибоку люнарну символіку, про яку буде понизше окрема розвідка”.

Зустріч із Богом. Божий Світ

Тайна Вечеря. Дитячі виміри. Головною релігійною подією всього святоріздвяного часу (Свят-Вечора і Святої Вечері – власне свята Різдва) є прихід Бога, в астральній глорії, на Святу Вечерю [27]. Цю Вечерю називають ще *Тайною* [27, с. 62; 6, с. 9–14], також *Божою* (“Божа тайна вечера”) [6, с. 14]; назва загадкова, містична –

²⁶ Великдень є символічним другим днем відродження світу [27, с. 97].

²⁷ Вирішальне терапевтичне (зцілююче) призначення космогонійного міта добре відоме [19], особливо проти безплідності / стерильності. Як пояснює М. Еліаде, аналізуючи світовий релігійно-мітологічний досвід традиційного цілительства, ідеальну структуру засобу зцілення складають космогонійний міт, завдяки якому відбувається занурення у стан Творення (Різдва Світа) та наступний за космогонійним міт походження (хвороби/лікування). В українському випадку класичні традиційні замовляння мали б використовувати колядні космогонійні структури як базисні / вихідні.

²⁸ Як новонароджений світ твориться здоровим (= без зла), так і дитина народжується здоровою у здоровому середовищі. Хвороби приходять, коли з'являється, розгулюється нечиста сила.

²⁹ Завершення примівки можна тлумачити як вказівку на засіб від зла: відвернутися від нього, не слухати, не посилювати його.

³⁰ “Варіант: А коли не йдеши так не приходить – І не морозь жита та пшениці-проса та гречки, ягнят та телят, гусят та циплят – а тільки йди на жіноцьку цибулю! (жарт.)” (Примітка Кс. Сосенка [27, с. 98]).

³¹ “Гл. Мих. Грушевський, ор. с., стор. 153” (Примітка Кс. Сосенка [27, с. 98]).

³² “Гл. Мих. Шуевич, ор. с. стор. 12” (Примітка Кс. Сосенка [27, с. 98]). В Шуевич подає такий опис цих обрядів [6, с. 12]: “По тих словах вертає газда у хату, замикає двері на засувку, бере черепок з гранею і ладаном, обводить димом 3 рази за сонцем (робить округи), почім підкурює усіх присутніх і усі кути, а вкінці кладе черепок на камінь під стіл; се робить він на те, бо “пек му! щез би, міг-би бути у хаті, а ладаном він викурює ся, та не має моци; як курить ся, то буде чисто у хаті!”

тайна-вечеря (вечеря як *Божа тайна*). Звернемо увагу на початок коляди біля хати:

“Наближаючи ся до хати, перед якою мають колядувати, на яких 50–100 кроків починають іти “пльисучи поровень³³ кроком”, поважно, що дає догадуватись, що се якийсь давний релігійний танець, тим більше, що виводять его нераз сивоволосі газди, немов би хотіли в той спосіб свого Бога вшанувати. При плясу подзвоняють колядники коротко *поровень* – до такту, а плясанники співвають: Ой з-за гірочки, з-за калиночки/ Їхали люде з Україночки,/ То в білім, то в чорнім, то в коротенькім,/ Їа кольиднички, всі молоденькі!/ Завертаючи у ворота обійстя, починають коляду:/ Ми д’сему двору ід веселому,/ Ой дай Боже!/ Ой ми ж до тебе в рік загостили,/ Ой дай Боже!” [6, с. 35].

Колядування починається урочистою, символічною ходою-плясом на пошану Бога. Вона має релігійно-мітологічний смисл: символізує прихід Бога і небесних Святих – Колядників, сам Господь є взірцем взірців, пероввором колядника. Можна уявити, яке враження така хода господарів справляє на дітей. Опис Шухевича доповнюють матеріали В. Кравченка:

“54. Увійодяче до господаря у двир, Береза проказує: а. Приходь, приходь / Сам Бог на сьой двир/ Зо всіма сьватими, / З нами молодими,/ Бо йдуть до тебе / У р’ик гостоньки- / Всьо колядники;/ Позволь же їм / Защебетати,/ Як соловейку / При сіножаті,/ Як зозуленці / При зеленим гаю./ Це вони сьпивають, як ще йдуть до хати хазяїна – на двир – будять його, шоб *вон* уставав, та дозволив би їм колядувати. – Хадзяїн устає і вони тоді просять його: б. – Пане господарю,/ Чи дозволиш нам заколядувать(и)-/ Чи господарю, чы господинці,/ Чи господарській дитинці?” [8, с. 20–22]

Тут несподівано виказуються дитячі виміри колядного / різдвяного міта. Береза просить у господаря дозволу колядникам – “*Защебетати, / Як соловейку / При сіножаті, / Як зозуленці / При зеленим гаю*”; вони прирівнюються до світо-творчих духових птахів, покликаних на Збір Бога, святих і людей (як дорослих, так і дітей). Колядники просять дозволу колядувати: “*Чи дозволиш нам заколядувать(и)-/ Чи господарю, чи господинці, Чи господарській дитинці?*” Колядний ритуал і тексти визначають базисну “*класифікацію*” коляди³⁴ відповідно до традиційного астрального взірця Прасім’ї – астральної Трійці: 1) коляда, спрямована до дорослих, *коляда батькові-матері*, – господарю³⁵, господи-

³³ *Словарець* [5, с. 291]: “поровень = в ряд, до такту”.

³⁴ Коляди як ритуалу і як пісні.

³⁵ Перший колядний текст “1. Ой наш братчику, сїдай коло нас”, який дає В. Шухевич у частині “III. Коляди газді”, є словом (формулою) прилучення всієї сім’ї, разом з дітьми, до коляди; після нього випливають колядні міти, настає занурення в сакральний простір / час. Особливо містична версія цього слова – ключ до пробудження і підготовки до Зустрічі (див. далі в частині “Пробудження”). Слово прилучення звичайно звертається до господаря (якщо він помер, то до господині-вдовиці). “Увійшовши у хату, витає береза, а за ним колядники газдів ось як: “Добрий вечер из сими свїйтками!” На що відповідають хатні: “Добрий вечер! Дай вам, Боже, здорове!” По тім повитано зачинають колядники, стоячи серед хати, ко-лядувати: “В господаречка в саду керничка, / [] Ой дай Боже!/ Їа в тій керничці Христова Мати, / Христова Мати Христа купала, / Христа купала, в ризи вбирала, / Леду до леду ватру кресала! / Над тов ватерков Христа вгрівала! / А йик угрїла, за куми пішла, / За куми пішла до цього дому. / І ми тут прийшли, тут Христа найшли, / До хати входим, низько си клоним, / (кланяють ся.) / Поклін віддаймо, за стїл сїдаймо!” При послїдних словах заходять колядники за стїл і засїдають так, аби на чолї стола сидїв береза, ему “під руку” скрипичник, а иньші з табору довкруги стола. Як табір “розсяде ся”, *зацоркотить* береза у дзвінок, а за ним другі колядники у менчі дзвінки, почім зачинає береза коляду для газди: “1. Ой наш братчику, сїдай коло нас, / [] Ой дай Боже!/ Сїдай коло нас тай послухай нас./ Будемо ми ти гречне сьпивати./ Гречне сьпивати й кольидувати./ Сїдай коло нас тай не сам собов, / Ой не сам собов, з своєв газдиньков, / З своєв газдиньков тай з дїточками, / Ой з дїточками тай з овечками, / Ай з овечками тай коровками, / Ой з коровками тай з кониками, / Ой з кониками тай із бїжлками, / Їа з всев судинков тай із маржинков (*Іван Грєпїняк, Брустури.*)” [6, с. 49–50].

ні³⁶ (якщо господар помер, *матері-вдові*); 2) коляда, спрямовна до дітей (!), *коляда дітям*, – господарським синам і дочкам (при цьому враховується конкретний вік дітей, стать та їх статева зрілість – готовність до одруження); 3) коляда до всієї сім'ї, *коляда загальна*, – дітям і дорослим.

“МАЛОЛѢТНОЙ ДОЧЕРИ./ “У Києви на рыночку,/ На жовтому на писочку,/ Тамъ дивчинка садъ сажала,/ Садъ сажала, поливала,/ Поливавши, примовляла:/ “Росты саду высче мене,/ “Высче мене, красче мене”// Въ саду да тры корыстонькы:/ Перша корысть–оришенькы;/ Друга корысть–то вышенькы;/ Третья корысть–то яблочки;/ Оришками–чечоватыся;/ Вышеньками–забавлятыся;/ Яблочками–пидкидатыся;/ Да бувай здорова зъ отцемъ зъ матирью;/ И зъ мылымъ Богомъ, и зо всимъ родомъ;/ Исусомъ Христомъ, Святымъ Рожествомъ” [18, с. 26–27] (Частина “КОЛЯДКИ”)

“Колядка. Прилетіла ластівочка/ Прилетіла ластівочка/ [З іншого варіанту запису: Сіла собі край віконця/] Стала вона щебетати/ Господаря викликати/ [/ Вийди, вийди господарю/ Подивися на кошару/ Чи всі вівиці покотились/ Чи янята народились/ [/ А янички капловушки/ Скачуть собі кругом грушки/ А баранці круторіжки/ Скачуть собі край доріжки/ [/ Господарю вийди здому/ Подивися на обору/ В тебе коні воронії/ На них сідла золотії/ [/ Твої хлопці як соколи/ До весілля вже готові/ Твої дочки паняночки/ Хоч і в автра під віночки/ [/ Щедрий вечір добрий вечір/ Добрим людям на здоров'я/ Щедрий вечір добрий вечір/ Амінь” (Записала Світлана Іванівна Шафаренко у селі Бараші Ємільчинського р-ну Житомирської області; текст передали авторам статті у серпні 2011 р.).

“Добрий вечір/ 1. Добрий вечір тобі, пане господарю/ радуйся/ ... 8. А за цим словом бувайте здорові/ 9. Несам же собою, свою жоною/ 10. З свою жоною, з своїми дітками/ 11. З своїми дітками з нами колядками” (Так само).

Містична розмова. Троїсте спрямування коляди враховує троїстість і цілісність вищого взірця³⁷. Земна сім'я в любови та злагоді є живим символом первовічної Сім'ї. У такий спосіб коляда спрямована до Неба, до астральної

³⁶ “По відсипіванню коляди газді встають колядники, зацокотять у дзвінки і вінчують ось як: “Аби-сте величні були, як тога кольида! Аби-сте мали стадо коний, череду товару, турмуовец, великий ботея кіз, великий обхід з собою, з своїми дітьми, а у кожній кутині по дитині!” По коляді газді починають колядувати газдині, а відтак усім хатнім кожному з осібна; по кожній коляді “вінчують” тому, кому колядували, декуди танцюють трохи, їдять, переплітаючи колядами загальними” [6, с. 68–69].

³⁷ Часто вводиться розподіл колядок на колядки господареві, господині, парубкові, дівчині. Така “класифікація” непослідовна, бо рубрики “парубку” і “дівчині” вводяться за суто статевими ознаками, тоді як рубрики “господарю” і “господині” враховують, крім статевих, також господарські, сімейні ознаки. Очевидно, що безпідставно редукується хоч і диференційоване, але загальне спрямування коляди до дитини: вихоплюється лише обмежена вікова група, готова до одруження; ігнорується належність дитини до сім'ї (зауважимо, що руйнування традиційної сім'ї та її цінностей, відрив дітей від батьків є задачами “культурної революції” 1917–1930-х, небувалих розмірів набуває сирітство і бездомність дітей, катастрофа вражає в першу чергу дітей, вони масово гинуть). “Класифікація” не враховує, маскує традиційну колядну символіку, руйнує цілісність астрального символу сім'ї та земного символу астральної Трійці, нехтує філософськими і теологічними вимірами поняття “дитина” (“дитинство”). Колядують синові чи дочці господаря, колядують дитині, що правильно відображено, наприклад, у М. Маркевича: “поють пѣсни: кь хозяйну, кь сыну, кь хозяйкѣ, кь дочери»; “СЫНУ ХОЗЯИНА» – “ДОЧЕРИ” – “МАЛОЛѢТНОЙ ДОЧЕРИ” [18, с. 22–27]. Можуть колядувати немовляти. “В рождественские святки в болгарских селах по дворам ходили ватаги неженатых парней, нередко во главе с опытным мужчиной, и колядовали. В каждом доме они могли спеть особую колядку для каждого члена семьи (хозяйну, хозяйке, молодоженам, грудному ребенку и др.), причем каждая колядка тематически соответствовала положению человека, для которого она пелась, и сопровождалась конкретными пожеланиями” [24, с. 425]. У В. Шухевича, крім похідних (диференційних) рубрик “VI. Коляди парубкови» та “VII. Коляди дівчині”, маркується інтегральна рубрика “VIII. Коляди дитині” [6]. Додаткові похідні рубрики відзначено і для волоचेбних пісень (“Хлопцу”, “Дзяўчыне”, “Дзяўчыне-падлетку” [3]). У святочних мітах Дівчина (= Зоря) на запитання, чи вона царівна, а чи королівна, дає відповідь, яка означає, що вона передусім *батькова дочка*.

Прасім'ї – Господаря (Місяць / Прабатько), Господині (Зоря чи Сонце / Праматір) та, як співають колядки, до *Його Дітей* (Зорі)³⁸. Оскільки астральне Небо є символом Бога [27; 28], то досягнуто засадничої цілі коляди – хвали Творцю. Відбувається містична розмова з Господом, в якій усі говорять одночасно і чують одне одного. З одного боку, колядники звертаються до Нього. У цій розмові вони – як живий символ астральної Сім'ї – представляють і сім'ю господаря, є її речниками перед Богом, її послами. З іншого боку, їхнє звертання як послів божих до людей є словом від Нього.

Таким чином виникають і перехрещуються два містичні духовні потоки (інформації): з Неба на Землю і з Землі на Небо. Колядники самі є живим символом астральних Колядників – Творця разом із праріднею. З колядою сходять до людей з Неба Прарідня. Її релігійно-мітологічною фігурою є астральна Трійця “Місяць-Сонце-Зоря”. Чи – Господь із Прабатьками³⁹ як почтом святих⁴⁰:

“14) Встань господарку, довго не/ [лежи!]/ Славен еси на небеси/ Славен еси, Господи!* (рефрен)// Рано вставайте, челядь побуджайте,/ Челядь побуджайте, личка вмивайте, –/ Личка вмивайте, столи засте-ляйте,/ Пацєр помовляйте, двори замітайте,/ Двори замітайте, столи засте-ляйте!/ Сподіваймо ся а трох гостеньків/ А трох гостеньків колядниченьків./ Зажурила ся господинька:/ Чим же я тії гостеньки втракую?/ – Не великов річев – яснов /свічев./ Ясною свічев, пшеничним хлібом/ Пшеничним хлібом, зеленим вином,/ Перший гостенько – ясне й сонінько,/ Другий гостенько – ясний місяченько,/ Третий гостенько – дрібний дощенько –/ Сам милий Господь Бог.../ (Із приватних записок Кс. Сосенка з Конюх Бережанського повіту, Зах. Україна)” [27, с. 171–172].

У схрещених космічних / космологічних струях Господь і святі сходять до людей, а люди підносяться до Неба, назустріч Творцю⁴¹.

Пробудження. Співаючи у дворі, колядники будять господаря – це символічний клич до пробудження. Ось його опис із “Гуцульщини” В. Шухевича (як дитині не підвестися, почувши колядну трембіту чи ріг, не полинати до строю Господарів):

“На подвірю затрембітає трембітанник, а як ехто з рогом, затрубить, аби дати знати людям, котрі сплять, аби вставали; з колядою ходять і по цілих ночах; колядники уставляють ся лицем до вікон, попереду вибірця, задзвонивши у дзвінок, питає: “Ци спиш, ци чуєш, наш господарю? Та ци дозволиш кольдидувати?” [6, с. 35].

³⁸ “Його Діти” виспівуються колядками не випадково. Звичайно, “його” вказує на господаря: батькові-материні діти. Але говорить і про Господа, *Його Дітей*. Згідно традиційної космогонії в Різдві Світа твориться, з'являється не тільки людина доросла, а й дитина – твориться ціла / цілісна *Прасім'я* (релігійно-мітологічна фігура астральної трійці), в якій *Діти*, як і *Батьки*, не зроджені тілесно, а створені містично [27; 28]. Така релігійно-мітологічна концепція виражає той факт, що для створення дитини – її зачаття, *роблення*, зростання, виховання – не досить батьків (чоловіка та жінки), а потрібне втручання третьої – вищої – сили, тобто Господа Бога. Цю концепцію враховують за колядними візирями і колиханки. Філософська значущість такого роду концепції *третьої сили* очевидна (див. приклади зі світового релігійно-мітологічного досвіду [36; 37]).

³⁹ Релігійно-мітологічна фігура “Місяць-Сонце”.

⁴⁰ Релігійно-мітологічна фігура астральної Трійці “Місяць-Сонце-Господь” чи “Місяць-Сонце-Дрібний Дощик”. Дрібний Дощик як чинник життєдайний є символом і атрибутом Господа: “Третий гостенько – дрібний дощенько –/ Сам милий Господь Бог.../ (Із приватних записок Кс. Сосенка з Конюх Бережанського повіту – Зах. У.)” [27, с. 172].

⁴¹ Ідеологи радянського режиму особливо критикували традиційну релігію за, як вони пояснювали, “встановлення безпосереднього містичного зв'язку між собою й божеством, цілим світом та всіма космічними силами, почуття інтимної близькості між людиною й богом” [10, с. 200].

Символічно, будять, питають⁴² і колядки; сам Бог будить господаря та звіщає його про прихід великого Свята – святого Різдва, Колядників. Уставай, пане господарю! “Ойци спиши, газдо, ой ци ти чуєш?” – Чи чуєш, господарю, Його голос? Це пробудження духовне: до Його Світла – до Правди, Любови, Творчості. Це усвідомлення власної гідності: пора відвернутися від сил зла, більше їх не слухати і йти назустріч Богу, на Його голос:

“53./ По моєму дворі/ Сам Господь ходить, (2)/ Стиха говорить:/ – Пани, господарі,/ Вставайте с постелі,/ Очиняйте двері, // Бо йдуть до тебе/ Рокови гості–все колядники–/ Петро і Павло / І святе Рожество;/ А в кінець стола– / Отець Микола/ Підперся мечем / Під праве плече./ С пуд того меча / Річенька тече;/ У тей річеньці/ Сам Господь купався/ С трема сватими<...>(М. Корець Звягельського повіту)” [8, с. 19–20].

Прихід послів від Господа і самого Господа, Його Слово і слово до Нього, хвала Творцю – це засадничі події, смисли та цінності Коляди як свята⁴³ та рокового ритуалу. Ієрофанія [15] приходу Бога (теофанія) є визначальною і наскрізною для всього рокового кола. Зустріч із Богом і досвід Божого Світу є головною релігійною ціллю. Тому й співають колядки – “Любії гості/Сам Бог із Неба/Тут Його треба”, тому й питають – “Ци довіряют Святому Різдву,/Святому Різдву, Господу своему”, тому й вишпитують про світ не по Правді:

“Ой тату, тату/ Відчиняй хату/ Добрий вечір/ Відчиняй хату/ Відчиняй сіни/ Добрий вечір/ Відчиняй сіни/ Щоб бджоли сіли/ Добрий вечір/ Відчиняй вікно/Щоб було видно/ Добрий вечір/ Застеляй столи/ Клади пироги/ Добрий вечір/ Клади пироги цей/ паляниці/ Добрий вечір/ Прийдуть до тебе/ любії гості/ Добрий вечір/ Любії гості/ Сам бог із неба [Добрий вечір/ Сам бог із неба// Тут його треба/ Добрий вечір/ Виляй не виляй/ По чарці нам дай/ Добрий вечір/ За цю колядку/ Грошей десятку/ Добрий вечір/ За цей голосок/ Ще й сала кусок/ Добрий вечір/ За ці приспівки/ Кварту горілки/ Добрий вечір/ Мати казала/ щоб дали сала/ Батько сварився/ щоб не барився/ Давайте хутко/ Побіжу прудко/Коротки свитки/ Померзли литки” (Запис і спів Світлани Іванівни Шафаренко, с. Бараші Ємільчинського р-ну Житомирської області, серпень 2011 р.)

“Ой суда, суда, до цього двора/ [Приспівка:] Гої дай, Боже, до цього двора./ А в цьому дворі файно мечено./ Файно мечено, явір саджено./ По цьому дворі сам Господь ходить,/ А за ним газда шапочку носить./ Шапочку носить, Господа просить:/ – Ой Господи наш, прийдіть Ви до нас./ прийдіть Ви до нас на Святий вечір./ на Святий вечір, на вечерянку./ – Ой прийду, прийду не їсти, пити./ А прийду до вас лиш ся дивити./ Ци довіряют Святому Різдву,/Святому Різдву, Господу своему./ – Ой нема тепер, як з давніх давен./ Весна настає – люди си сварє./ Сусід сусіду межу копає./ Межу копає, води не дає./ А син на тата руки здоймає./ А брат на брата меч витягає./ Донька на мамку пальцем ківає./ А сестра сестрі чари готує./ Сходітьси, люди, миріться, люди, // Бо в недогий час Суд Божий буде./ А по цім слові – будьте здорові./ Вінчуємо вас з цими святками./ З цими святками та й з різдвяними!” (Сучасний запис) [19].

“1) Пане господарю, на вашім дворі/2) Два-три голуби пишелицю дзюбають./3) [ ] Ой дай, Боже!/4) – Ми не єсть голуби, ми єсть ангели./5) Зъ небєсь прислани./ [ ] Ой

⁴² “10) Ми вишпитуємь, ми вивідуємь.11) Що ся діє миже мирами” ([29, с. 417]: Колядки (с. 270–436, № 1–176. – Ч. 144 А.)

⁴³ Коляда – це друга “технічна назва” Різдва. Див. [27, с. 82]: “Значіння Коляди як свята повинноби виходити з її імені. Походження того імені темне з лінгвістичного й етнічного огляду і лишень з його аплікації при різдвяних містеріях і обрядах можна робити здогади про його значіння й етнолінгвістичну приналежність”.

дай, Боже!/6) Вийшовъ же до нихъ господарь же ихъ;/ [ ] Ой дай, Боже!/7) Стався до нихъ намірати,/8) Вони до нѣго промовляти:/ [ ] Ой дай, Боже!/9) “Господару нашъ, не бий же ти насъ;/ [ ] Ой дай, Боже!/10) Ми випитуємъ, ми вивідуємъ./11) Що ся діє миже мирами:/12) Пани весь світъ заняли;/ [ ] Ой дай, Боже!/13) Братъ на брата та ворогує./14) Сестра на сестру чари готує./15) А синъ вѣ батька вельми гуляє(Ушицкій уѣз.)” ([29, с. 417]: Колядки (с. 270–436, № 1–176). – Ч. 144 А)

“[Ой чомъ теперъ не такъ, якъ здавна було,] 1 В = 1 Б⁴⁴ ... здавна.../ 2) Слава Богу єдиному,/ 3) Слава тому, хто вѣ цѣму дому./ [А синъ набатька якъ на наймита,] 4 В = 15 А⁴⁵... на.. якъ на наймита,/ [Дочка на матку, якъ на челядку,] 5 В = 6 Б⁴⁶... на матку, якъ на челядку,/ [Сестра на сестру чарівъ шукає,] 6 В = 14 А⁴⁷... чарівъ шукає,/ [А братъ на брата мечемъ махає,] 7 В = 13 А⁴⁸. А.. мечемъ махає,/ 8) А царъ на цара войны силає/ 9) А братъ сестрицю вбити шукає./ (Вел. Снитинки, Васильков. уѣз.)” ([29, с. 418]: Колядки (с. 270–436, № 1–176). – Ч. 144 В)

Проблема “*deusotiosus*”. Уцьому випадку маємо приклад традиційної культури з архаїчною основою, в якій Найвище Єство після створення світу не віддаляється від нього, від людей, не йде “на відпочинок” (проблема “*deusotiosus*” [41; 15]), а оре, сіє [27, с. 166–168] – постійно являється у Світі серед людей, показує людям, як господарити, допомагає їм, наставляє / судить їх, обдаровує, наділяє щастям-здоров’ям, доброю долею (щасливою, мирною любовною парою, дітьми, достатком⁴⁹), благословляє шлюб, місить Коровай, помагає збирати врожай, колише дітей. Сам Бог є *Первовзором*, найпершим, основним взірцем людського життя. Говорячи про появу і життя в Світі любови Господаря земного, взірцем для якого Господар Небесний, колядки і щедрівки виражають суть святочної ідеології та всієї традиційної культури. Сам Творець Світу / життя працює як Сіяч безмежних космічних просторів – працює на святій землі, освячуючи працю / життя селянина, підносячи селянську працю на рівень найвищих взірців творчості.

Світ Бога. Поява Людини. Як розуміти *Почин Світа*, про який говорять колядки? Що значить поява / створення людини? Як розуміти *Світ*? Слово має виміри слів “мир” і “світ (світло)”. На думку Кс. Сосенка, у колядках йдеться про Світ Господа – *Божий Світ*. Саме у Світі Бога з’являється / твориться *Людина*, – *людина любляча, творча, homoreligiosus* [40]. Про Світ від Бога співають і весільні: “*Засвиты Боже изъ райу/ Нашому короваю./ Щобъ було выднесенько/ Краяты дрибнесенько*” [18, с. 101]. У колядках розвинено своєрідну метафізику / теологію Світа, яка близька до християнської [27; 28]⁵⁰.

Оклики до Бога. Ідея Спасіння. В архаїчних (*старовіцьких*) колядках, присвячених виключно події Почину Світу, може не бути безпосередньої мови про Творця як такого або згадка про Нього пропонується в коротких формах приспівок із окликами до Бога чи Сина Божого – своєрідні молитви-прохання (такі оклики звучать і в інших колядках). Щодо окликів немає також певності, що

⁴⁴ 1-Б) Ой чомъ теперъ не такъ, якъ перше було.

⁴⁵ 15-А) А синъ вѣ батька вельми гуляє.

⁴⁶ 6-Б) Дочка до неньки сміло фукає. (?)

⁴⁷ 14-А) Сестра на сестру чари готує.

⁴⁸ 13-А) Братъ на брата та ворогує.

⁴⁹ Див. у Додатку частину “Містерія Зустрічі” та подані там приклади колядок: “Що в пана Степана по його двору”, “А в пана, в пана Івана”, “Остроже – остроного двір”.

⁵⁰ З сучасних праць християнської теології див., наприклад [35].

це пізніші християнські додатки чи додатки, що виражають поєднання двох ідеологій у добу християнства. На думку Кс. Сосенка, ці оклики справляють враження висловлювань мітичного змісту про Божого Сина у зв'язку з традиціями Полудня про Спасителя світу, а за ними заховується архаїчна (*старинна*) ідея Бога. Колядки та щедрівки, вважав К. Сосенко, виказують дуже наглядно мітологічне значення астральних світил: Місяць і Зоря мають містичну місію – спасіння – вони є посланцями / послами від Господа до людей (до *господаря*, до всієї його сім'ї – жінки і дітей). Ідею спасіння – у пошуках Бога і в Зустрічі – прямо проголошує одна колядка, де явно розгортаються дитячі виміри колядного міта:

Ой ходивъ, ходивъ місяць по небі,/ [Святий вечоръ! Ой [ш]укавъ,⁵¹ шукавъ ясної зорі./ “Ой зоро, зоро, моя зорице! Ой ходімо ми Бога шукати,/ Бога шукати, людей спасати”./ А панъ - господаръ за столомъ сидить,/ За столомъ сидить, три кубки держить./ Въ першому кубку вино зелѣне,/ Въ другому кубку пиво щедрове,/ Въ третѣму кубку медокъ солодокъ./ Медокъ-солодокъ для ѣго дітокъ,/ Пиво щедрове для ѣго самого,/ Вино зелѣне для ѣгожони(Здомышль, Ковельск. уѣз.)” ([27, с. 62], [29, с. 472]: Щедрівки і багатий вечеръ (с. 437–481, № 1–64). – № 42.)

Оклики до Бога звучать як слово приспівки, як коротка молитва-прохання, щоб сталося все Богом задумане, бажане, Боже; колядки проявляють Його задум / план світотворення. Частими є приспівки з “дай, Боже”, наприклад, “Ой дай, Боже” чи “Гой дай, Боже”.

Астральна символіка колиски

Приспівку “Гой дай, Боже!” звичайно саме так і записують: окремо “гой” і “дай” (зауважимо, що можна тлумачити як прохальні форми обидва слова). Але можна почути/записати і протлумачити “Гойдай, Боже!” – молитву-прохання гойдати колиску, в якій опиняються, з'являються на світ Божий всі люди. Така колиска – це астральне Небо, Його храм. У ній виколихуються, приспівуються, виспівуються діти й дорослі. У ній зростають і стають добрими / правдивими людьми. Виколихується новий світ, взірцева сім'я – батьки й діти в любові та злагоді. Знову проявляються дитячі – колихальні – виміри Коляди й колядок. Колядки є своєрідними колихальними піснями новонародженому світу. Звичні колихальні пісні дітям (*колискові, колиханки, котки*) продовжують задум і справу колядок, їх побудовано за колядними зразками, співпереживають колядні взірці. Колиханки – також ритуальні пісні, *пісні зростання*, своєрідні колядки для новонародженої дитини (= новий світ): сім'я виколихує, приспівує / виспівує нову людину. До цього “процесу виховання” залучаються вищі добрі сутності (*третья сила*⁵²) – поміч Прабатька (= Прасім'ї = Прадерева = Праколиски), Птахів (духових світотворних та світоглядних еств), самого Творця.

У святочних піснях Різдва Світу, особливо про первовічну людину / дитину та про купіль Бога, – взірці колихання / приспівування та купелі дитини. Ці взірці відтворюються, співпереживаються у відповідних ритуалах із дитиною та у спрямованих до неї і до Неба ритуальних піснях – *колиханках і колядках*. Дитя занурюється в сакральний простір / час – потрапляє в Колиску на астральному Прадереві (*Райському Дереві*), у Чистому Полі (= правдивий про-

⁵¹ Набрано – “шукавъ”.

⁵² Див. приклади концепції *третьої сили* зі світового релігійно-мітологічного досвіду [36; 37] (а також примітку вище).

стір). Сам Господь приходить його колихати. Там [15] дитина виколихується, у звичному для неї від Початку просторі, природному і рідному, де вона, як і перші люди, з'явилася на Світ і скупалася в його благодатних водах⁵³. Здається, що виколихують, виспівують дітей саме пісні, у них розгортається Чисте Поле, з'являється Колиска.⁵⁴

Колядки про Дітей. Боже Дитя. Релігійно-мітологічний мотив / образ Колиски (= небозвід, астральне небо)⁵⁵ – на Прадереві⁵⁶ (рогах Оленя⁵⁷), – з'являється у колядах до дітей – “Про первовічного хлопчика (дитятко)” та “Про первовічне дівчатко (дитя)” [27, с. 225, 235–240]. Він є вірцевим для обрядів колихання, зокрема петрівчаних, для колиханок, інших ритуальних пісень із мотивом колихання / гойдання та віднайдення астральної пари (веснянок, петрівок / купальних).

“Ой у лісі на горісі на дереві/ Там висіла колисонька на гіллі./ А хто в тії колисоньці колисався?/ Там маленький Васильочок⁵⁸ гойдався./ Ой гойдай же мене гілля високо./ А щоб було виднесенько далеко./ Десь там моя Марусина проходить./ Вишитими рукавцями маяє./ Вишитими рукавцями маяє./ Золотими перстеньцями сіє” (Петрівка)⁵⁹.

Докладну характеристику та тлумачення коляд про первовічних дітей дав Кс. Сосенко [27, с. 321–327]. Первовічний хлопчик (Боже Дитя – яке колише Божая Мати, Красное Дитя, Білий Молодчик, Гайное Паня – його колише Старая Ненька) являється в чом колисочці – або на білій перині в жовтій колисці – між двома яворами, що можуть символізувати вітцівські руки Господа⁶⁰, чи на білій постіліці в садочку обгородженому, чи в колисаноньці на ретіжоньках на двох явороньках:

⁵³ Про традиційну релігійно-мітологічну концепцію астрального походження життя див. докладніше у праці [19].

⁵⁴ У цьому смислі колядні пісенні міти є батьками; вони є і своєрідними предками, оскільки виспівують дітей від Початку; це своєрідні виміри душ предків – “попередків” [28, с. 686], це їхній духовний світ – найкращий пам'ятник, їхній Заповіт (див. у Додатку частини про родинні містерії та участь душ померлих [27; 28, с. 686]). Але вони є і нашими дітьми: від нас залежить, чи з'являться вони на світ, чи зростуть і викажуть, пояснять сучасне та майбутнє.

⁵⁵ Згідно з формулою традиційної символіки “Колиска = Прадереве = Місяць (астральна Трійця) = Небо = Річка (Озеро / Море = космічна Ніч)”.

⁵⁶ “Віросла сосна золото рясна,/ Золото-рясна, тонка, висока,/ Тонка, висока, в корень глибока,/ В корень глибока, йа в лист широка,/ У лист широка, в цвіток багорова,/ В цвіток багорова, йа в верх кудрава./ Ой у тій кудрі є колисочка,/ В тій колисочці горде дитятко” [6, с. 130].

⁵⁷ “Річка випливат, плавине несет,/ Йа в тім плавину сивий оленю,/ Йиму на рїжах хитай колиска,/ Йа в тій колисці кречна панна!” [6, с. 130].

⁵⁸ Зауважимо, що Місяць = Васильок (також квітка!).

⁵⁹ Текст з пам'яті: пісню перейнято від Іваннікової Людмили Володимирівни, середина 1980-х, зі с. Губча (Старокостянтинівський р-н, Хмельницька обл.). Архівні матеріали засвідчують петрівчану традицію спільного гойдання хлопців і дівчат. У “Матеріалах з народного календаря, зібраних на Волині” (протягом 1923–1929 рр.) Никанор Дмитрук зазначив, що на Петра на Коростенщині чпляють гойдалку на дереві, де хлопці гойдаються з дівчатами – кожен гойдає ту дівчину, з якою ночує. При цьому співають таких пісень: “Ой у борку, у борку/ Там почепив хлопчина/Гойдалку./Гойдайте, братики, високо/ Щоб мене бачили далеко./ Ой щоб було видненко на ринку,/Там моя дівчина в барвінку./Там моя дівчина гуляє/Золоті персні меняє». Гурти дівчат ходили по дворах, де жили хлопці на ім'я Петро, і співали (так само робили, коли зустрічали Петра на вулиці): “Ой ту весну, ту весну на дубку/ Да почепив Петруньо гойдалку/ Нехай моя Гантонинка гойдає,/ Косою-росою махає” (Наукові архівні фонди рукописів та фонозаписів Інституту мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М. Т. Рильського НАН України, фонд 1-5, од. зб. 402–403).

⁶⁰ Якщо врахувати світовий досвід графіки / символіки руки (= дерево), то колисочка з первовічним хлопчиком між двома яворами (чол. рід) виказує двох батьків, – Господа і Прадіда, – для дитини, не зродженої тілесно, а створеної містично [27; 28], а також особливий зв'язок сина з батьком. Колисочка з дівчатком, уміщена під одним деревом (жін. рід: яблінка, сосна), виказує особливий зв'язок доні з матір'ю.

“Виджу в сім анальоґію до першого з нїяських мітів про два первовічні дерева, з котрих одно зродило золоті овочі, а оден овоч першу людину. Виджу анальоґію і в цім, що в обох нїяських мітах сказано, що Найвисше Єство сотворило першу людину і зробило її чоловіком давши їй душу; це було сотворіння боже і можна його назвати дитиною божою. У колядках два рази назване мале мітичне дитятко дитиною божою: у колядці ч. III назване воно гайним панятем, а основа арабська прикметника гайний – *hajj* значить живий і Бог; в кол. ч. [V]⁶¹ назване воно Біжим дитятем. Безперечно, що в цих названнях лучить нарід ідею божої почести для лонарної мітольоґійної появи в подобі того дитяти: воно це той “побоженько” народних пісень – місяць, об’єкт полуреліґійного культу народу; це також предок народу в дитячій віці⁶², коли порівнати другий нїяський міт про сотворення найвисшим Єством в часі купелі предка-дитяти; а укр. нарід все співає про віднову місяця на нову й відродження невмірущого прадіда. Старая ненька (к. III) і Біжая Мати (к. V) це здвоєна ідея народна про мітичну матір місяця і божого чоловіка; в колядках і щедрівках вона унаглядное зріст місяця в силу і розвиток хлопчика в білого, кріпкого молодця; вона його колише, купає його, учить його й виховує<...>” [27, с. 321].

У срібній⁶³ колисці під сосною золоторясною на горі колишеться Гречна Панна або на подушечці в колисочці на золотій гілці яблінки в чистому полі являється Гречна Панянка:

“Колядки про первовічну дівчину подібні до попередних; з тою цікавою ріжницею, що колисочка з малим дівчатком уміщена під одним деревом, а не між двома, як співають колядки про хлопчика. Може криється в сім отся українська мітольоґійна ідея, що дівчина має стерегти райського дерева, його овочів, або золотої ряски (як співають щедрівки) і зберігати ці скарби – як раз для молодця, свого будучого милого. Це будуча відданиця, а відтак матір. Її природне призначення лучить нарід вже з самим початком її зродження і обставлює її символічними мітольоґійними образцями. Відповідно до цього єй колядкові образці на окремі мітольоґійні теми про первовічну дівчину. Одна з таких колядок є під ч. III. в гр., що співає про первовічну дівчину як першу матір народу<...>” [27, с. 322].

Міти про Дитинство

Почин Світу і первовічне людське життя означає добу і традиції дитинства світу / людства, тому колядки і щедрівки – це *міти Дитинства, пісенні міти про перших дітей на світі*⁶⁴. У них появляються реліґійно-мітольоґійні фігури посвячення (ініціації) та відкриття Світу, творчості та гармонії. У них одкриваються

⁶¹ У книзі набрано “III” (опечатка).

⁶² Одкриваються – дітям – візріці космічної відповідальності.

⁶³ Згідно з формулами традиційної символіки: “Срібне = Правда/Ніч = Жіноче начало”, “Жовте = Вогонь / Світло = Чоловіче начало”, “Місяць = Прадерево = Прадід”. Дівчина являється під одним деревом як служителька Прадіда [1] – вищого візріца чоловіка при виборі пари. Зіставляючи різдвяні, обжинкові та весільні традиції, Кс. Сосенко виявляє їхні спільні провідні ідеї та пояснює символіку Прадерева і Дівчини біля нього через взаємодію трьох вимірів Коляди: Різдва, Обжинків і Весілля [27, с. 81] (див. у Додатку частину “Обжинкові та весільні містерії”).

⁶⁴ У колядній мітольоґії діти себе віднаходять: серед її героїв на рівні з дорослими – діти. Тому колядки та щедрівки можна називати і *мітами / мітольоґією для дітей, дитячою мітольоґією*. У них – духовні начала для дітей. Архаїчні колядки і щедрівки, Різдво Світа – це ядро дитячого фольклору, дитячий фольклор *parexcellence*, основа виховання / зросту дитини у традиційній культурі. Це фольклор для дітей, про дітей, складова дитячих традицій.

/ світяться дитячі первозори і первозори дорослі для дітей: Господар на землі, у Світі любови, взірцем для якого Господар Небесний⁶⁵, – астральна Пара та Весілля – Сім'я в любови / злагоді⁶⁶.

Добрий світ. Храм. Як архаїчне духовне осердя традиційної культури святочні міти-пісні задають, творять її *дитячі виміри*⁶⁷; вони проявляють дітям добрий світ, найвищі ідеали, кличуть до них, передають дітям інформацію про Світ і Традицію, прилучають їх до Світу / Традиції. Міг Почину Світу стверджує *добрий світ* як головний принцип виховання дитини. Долучення до архаїчних дитячих взірців колядних видив із дитинства Ісуса Христа ще більше розширило дитячі виміри традиційної культури. У святочних мітах являється, спалахує *Терем/Церква*⁶⁸ – храм, в якому службу богу служить сам Господь, а з ним святі (астральні світила, прабатьки); це також храм Дитинства. Колядки і щедрівки, проявляючи мереживо первозорів, вищих ідеалів і цілей, дають, дарують, у першу чергу дітям, найвищі взірці: господаря-господині, батькаматері, закоханої / любовної пари, сім'ї – батьків і дітей у любові та злагоді (*ідеал щастя*) [27, с. 214–216].

*“16. По конец стола сидит Никола,/ Ой сидит, сидит, головку склонив,/ Головку склонив, рученьки зложив,/ Рученьки зложив, слезоньку вронив;/ Йа з тої слізки море систало,/ А на тім мори корабіль плавле,/ А той корабіль церковцю носит,/ А тота церков з трьома верхами,/ З трьома верхами, з трьома вікнами./ В одно віконце ізходе сонце,/ В друге віконце Пречиста Діва,/ В третє віконце сам Господонько,/ Сам Господонько службочку служит,/ Службочку служит за господаря./ За господаря, за господиню,/ За господиню, чьисну газдиню!(Максим Габорак,Брустури.)”*⁶⁹ [6, с. 151] (“ІХ. Коляди загальні”).

Три потоки інформації. Дитячі виміри традиційної культури проявляються у трьох потоках (“масивах”) інформації; навряд чи вони строго розподіляються. Перший потік – це послання, переспрямоване дорослими до дітей. Цей прояв звичайно редукують до “*поезії пестування*” (колискові і забавлянки): вважається за визначенням, що сюди не входять “календарні” / “календарно-обрядові” пісні, які можуть потрапити тільки до другої частини як запозичення з “репертуару дорослих”.

⁶⁵ У цьому суть традиційної культури.

⁶⁶ Її релігійно-мітологічною фігурою є астральна Трійця “Місяць – Зоря / Сонце – Зірки”= “Господар – Господиня – Діти”. Про сім'ю як святість, як Боже улюблене місце [27, с. 214–215] див. у Додатку частині “Містерія Зустрічі”.

⁶⁷ Термін, який зазвичай використовують, коли розглядається проблема “*фольклор і діти*», – це “*дитячий фольклор*». Його уведено в 1920-х (час, коли проголошена традиційній культурі війна все посилювалася). Маніпуляції з “дитячим фольклором” мали ідеологічно обґрунтувати і на практиці витіснити з дитячого світу небажані, у першу чергу ключові (Різдво, коляди, щедрівки), явища традиційної культури та підмінити систему традиційної культури конструкціями тоталітарної псевдодійсності (“паралельної культури”) [1; 16; 17].

⁶⁸ Проявляється, розгортається сакральний простір / час і відбувається занурення в нього, стається вибух / спалах розмірності людського буття. М. Еліаде звертає увагу на відкриття Германа Узенера, який першим відкрив і пояснив етимологічну спорідненість латинських слів “*templum*” та “*tempus*” (укр. “храм” і “час”), тлумачачи ці слова через значення перетину, схрещення [40, с. 68]. Кс. Сосенко пояснює, що у святочних піснях вживається в значенні “терем / храм” і слово “гоголя”. Його етимологічний аналіз [27, с. 237] проявляє виміри цих слів, пов'язані з досвідом світла та з астральною глорією, а також з астральним ідеалом та мітичним чинником щастя (див. у Додатку в частині “Колядки про первовічних дітей”).

⁶⁹ Символіка цієї колядки з матеріалів В. Шухевича вражає: Земля (=Корабель), Всесвіт (=Море), Астральне Небо (=Церква)! Цікаву паралель до такого світогляду наводить М. Еліаде [39, с. 13]: “Під час своєї славнозвісної дискусії з імаммом Бухари, Чингіз-Хан сказав йому: “Увесь Всесвіт є домом Бога, навіщо вибирати якесь окреме місце (напр., Мекка), щоб туди потрапити?”

Другий потік інформації пов'язаний із відгуком дітей на послання, одержане ними через дорослих. Цей прояв звичайно редукують до “дитячого фольклору” у вузькому розумінні нібито власного “репертуару дітей”: незалежного від послання дорослих – самочинного, самодостатнього. У дійсності незалежність другого потоку від першого є позірною. До “репертуару дітей” за радянського режиму протягом тривалого часу не допускали навіть простенькі колядки та щедрівки у формі примовок⁷⁰. Велична містерія Різдва, окремі дитячі містерії, колядки, зокрема загальні коляди та коляди дітям (а окремо і немовлятам), “*умерла*” – коляда, волочесні дітям підпали під абсолютну заборону, – вони так і не потрапили до аналізів та збірників “дитячого фольклору”. Упострадянський час вони не потрапляють у поле уваги за інерцією (радянською звичкою) чи за незнанням, або через спротив колишніх конструкторів. Збірники дитячого фольклору, опубліковані за радянського часу, звичайно починаються з “*колискових*”, хоча логіка традиційної культури вимагає починати колядками та щедрівками, містеріями Свят-Вечора. Відсутність колядок і щедрівок у виданнях для дітей показує, якої виняткової ваги їм надавали радянські ідеологи. Без цих пісень немає традиційної культури, а тільки її видимість, якою маскуються штучні та стерильні конструкції масової і репресивної “паралельної культури”. Десталінізація 1960-х не стосувалася трагедії селян та їх традиційної української культури. Т. зв. “українізація” 1960-х означала даліше нарощування, удосконалення стилізованої під народне / селянське “паралельної культури” міста та її сурогату на селі.

Третій потік інформації (можливо, треба говорити про море) виникає при схрещенні двох вказаних потоків, але не зводиться до них. Це спільна участь дітей і дорослих у Традиції – ритуал / містерія Коляди в цілості, окремі колядні та інші містерії. Зауважимо: якщо діти співають колядки, щедрівки, вес-

⁷⁰ Показовим є академічне і масове – цікаве поєднання – видання [30]: Український дитячий фольклор / Упорядник В. Г. Бойко. Друкується за постановою Редакційно-видавничої ради Академії наук Української РСР. – К.: Видавництво Академії Наук Української РСР, 1962. – 248 с. [“Тираж 100 000” – “Ціна 58 коп.”] Тут немає ні згадок про коляду, колядки і щедрівки, ні їх зразків. Інший не менш показовий приклад – “Перлини української народної пісні. Пісенник» (назву виписано на блискучій синій обгортці червоними літерами, що відповідає кольорам прапора УРСР), масове видання “Музичної України” в розпалі “*перебудови*” [22], яке упорядкував доктор мистецтвознавства М. Гордійчук: здано на виробництво 05.10.88, підписано до друку 19.01.89, тираж 50 000 пр., ціна 1 крб. 50. У цьому виданні також немає ні згадок про колядки і щедрівки, ні їх зразків. Видання дає зрозуміти, що ці пісні не належать до “перлин”? Найцікавіше, що за цим виданням слідує перевидання “Перлини української народної пісні. Пісенник. Видання друге” [23] (назву виписано на блискучій синій обгортці жовтими літерами): упорядник той же, здано на виробництво 19.07.90, підписано до друку 22.02.91, тираж 75 000 пр., ціна 3 крб. 90! Тираж виріс у півтора рази, але ціна не зменшилась, а зросла десь у два з половиною рази. Але поєднання кольорів нове, з’явився і логотип видавництва – кобзар у трикутнику. Таке перефарбування ще до проголошення незалежності мало б надихати, але зміст лишився той самий. З тексту передмови вилучено тільки згадки про 70-річчя Жовтня. Текст – ніби з часів громадянської війни: “У народних піснях відображено найрізноманітніші прояви життя трудового народу – його нелегку, але героїчну історію, тривалу й запеклу боротьбу з чужоземними поневоловачами, поміщиками й капіталістами, побут та уподобання трудящих. Народна пісня – незатьмарене джерело життя і повсякденних турбот трудівників. Вона правдиво відгукувалась на найрізноманітніші події в житті простих людей. Виняткова мистецька краса випливає з поетичних слів і мелодій пісень про кохання, правдиво, сердечно передано в них взаємну любов і щастя закоханих. А скільки смутку, горя, журби й печалі в піснях про невірність чи підступність! / Високою художністю позначено поетичні рядки й мелодії творів про нещасливу долю жінки в дореволюційній сім’ї”. Конструюється пісенний “символ» нещасної жінки, нещасливого сімейного життя до Революції. Закохані, може, були щасливі, а в сім’ї було тільки нещастя? Ідеалу та візрів сімейного щастя не існує? Колядки та щедрівки так і не потрапляють ні до “перлин”, ні до “незатьмарених джерел». Наполегливо, вже в час перебудови та найбільшої ейфорії, підтримується пісенний “канон” без колядок і щедрівок. Це своєрідний радянський “заповіт” – дозволений “канон незалежності”, спроба замаскувати, зафіксувати досягнутий стан руйнування традиційної культури?

нянки самі по собі, готуються і ходять самі колядувати, то це значить, що вони беруть участь у спільному для дітей і дорослих ритуалі Коляди. На початку коляди в хаті колядники не просто запрошують дітей за стіл – це водночас (1) послання дорослих, (2) відгук дітей, (3) спільна участь у Традиції, спільне занурення в сакральний простір / час.

(Закінчення статті в наступному номері журналу)

ЛІТЕРАТУРА

1. Безансон Ален. Лихо століття. Про комунізм, нацизм та унікальність голокосту / З фр. переклав Тарас Марусик / Ален Безансон. – К. : Університетське видавництво "ПУЛЬСАРИ", 2007. – 136 с. (Історія і сучасність).
2. Блюменкранц М. А. Введение в философию подмены (Легенда в историко-философской перспективе) / М. Блюменкранц. – Москва : "Весть-Вимо", 1994. – С. 28.
3. Вalachobnyя песни // Беларускі фальклор: Хрэстаматыя. Вучэб. дапаможнік для філал. фак. ВНУ / Склад. К. П. Кабашнікаў, А. С. Ліс, А. С. Фядосік, І. К. Цішчанка (3-е вид., перапрац., 2-е вид. выйшла ў 1977 г.). – Мн. : Выш. шк., 1985. – С. 99-122.
4. Гнатюк В. Гаївки / В. Гнатюк // Мала українська енциклопедія. – Львів: 1909. – Т. 12.
5. Гуцульщина. Написав проф. Володимир Шухевич. Пята часть. – У Львові, 1908. З "Загальної Друкарні", Академічна вулиця ч. 8. – 300 с.
6. Гуцульщина. Написав проф. Володимир Шухевич. Четверта часть. – У Львові, 1904. Накладом Наукового Товариства імені Шевченка. З друкарні Наукового Товариства імені Шевченка, під зарядом К. Беднарського. – 271 с. + [ІІІ мал.] + [Зміст].
7. Дей О. Українські колядки і щедрівки в дослідженнях слов'янських вчених / О. Дей // Слов'янське літературознавство і фольклористика. Республіканський міжвідомчий збірник. – К. : "Наук. думка", 1966. – Вип. 2. – С. 101-114.
8. Етнографічні матеріали, зібрані Васильом Кравченком на Україні, а більшістю – в межах Волині. З передмовою Миколи Гладкого. – Житомир, Друкарня "Робітник". – "V. КОЛЯДКИ" – № 54. – С. 20-22 ("Маказенюк, с. Понора, Острожського пов.").
9. Етнографічний збірник. Т. XXXV. Колядки і щедрівки. Т. 1. Зібрав Володимир Гнатюк. – У Львові, 1914. – 269 с. + [XXXIV с.] (Видає Етнографічна комісія Наукового Товариства імені Шевченка. Накладом Наукового Товариства імені Шевченка. З друкарні Наукового Товариства ім. Шевченка).
10. Євдокименко В. Критика ідейних основ українського буржуазного націоналізму / Відп. редактор П. Д. Коваль / В. Євдокименко. – К. : Наукова думка, 1968. – 294 с. (Академія Наук Української РСР, Інститут філософії).
11. Єкельчик С. Імперія пам'яті. Російсько-українські стосунки в радянській історичній уяві / С. Єкельчик. – К. : Часопис "Критика", 2008. – 304 с.
12. Клочья А. Нотатки про "Чернігів" П. Тичини / А. Клочья // За марксо-ленінську критику. Журнал-місячник марксо-ленінської критики та літературознавства / За редакцією В. Д. Коряка, І. Ю. Кулика, І. К. Микитенка, Г. Ф. Овчарова, В. Й. Сухино-Хоменка, Ф. П. Тарана, А. А. Хвилі та С. Б. Щупака. – Харків: ДВОУ "ЛІТЕРАТУРА й МИСТЕЦТВО", 1933. – № 3 (62). Березень. – С. 83-86.
13. Колядки та щедрівки. Зимова обрядова поезія трудового року / Упор., передмова та прим. О. І. Дея. Нотний матеріал упорядкував А. І. Гуменюк. Відповідальний редактор М. Т. Рильський. – К. : "Наук. думка", 1965. – 804 с.
14. Костина А. В. Массовая культура и культура народная: диалог или конфронтация? / А. В. Костина // Первый Всероссийский конгресс фольклористов. Сборник докладов / Автор проекта и инициатор проведения конгресса, ответственный редактор А. С. Каргин. – Москва : Государственный республиканский центр русского фольклора, 2005. – Том 1. – С. 272-299 (Издание подготовлено по материалам Всероссийской научной конференции "Российская фольклористика: классическое наследие и XXI век",

проведенної при фінансовій піддержці Федерального агентства по культурі та кінематографії (дог. № 12-05/4-4139 от 28.09.2005 г.)

15. *Мірча Еліаде*. Мефістофель і Андрогін / Мірча Еліаде. – К. : Видавництво Соломії Павличко "Основи", 2001. – 591 с.

16. *Нолл Вільям*. Паралельна культура в Україні у період сталінізму / Вільям Нолл // Родовід. – 1993. – № 5. – С. 37–41.

17. *Нолл Вільям*. Трансформація громадянського суспільства. Усна історія української селянської культури 1920–30-х років / Центр досліджень усної історії та культури / Вільям Нолл. – Київ : РОДОВІД, 1999. – 559 с.

18. Обычаи, поверья, кухня и напитки малороссиян / Сост. М. А. Маркевич. Автор предисловия на укр. языке канд. ист. наук Л. Ф. Артюх. – Киев : Час, 1991. – 192 с.

19. Ой стелися, барвіночку. Українські народні пісні, записані від народного фольклорно-етнографічного ансамблю "Южинецькі молодички" / Запис, нотація мелодій та упорядкування Кузьми Смаля. – Чернівці : Книги – ХХІ, 2009. – С. 33.

20. От конгресса к конгрессу: Навстречу Второму Всероссийскому конгрессу фольклористов. Сборник материалов. – Москва : Государственный республиканский центр русского фольклора, 2010.

21. Очерки истории и этнографии села Кирнички в Бессарабии / Ответственный редактор В. Н. Станко. Руководитель авторского коллектива А. В. Шабашов. – Одесса: Гермес, 1998. – 295 с.

22. Перлини української народної пісні. Пісенник / Упор. М. М. Гордійчук. – К. : Муз. Україна, 1989. – 392 с.

23. Перлини української народної пісні. Пісенник. Видання друге / Упор. М. М. Гордійчук. – К. : Музична Україна, 1991. – 382 с.

24. Песни южных славян. / Перевод с болгарского, сербскохорватского и словенского, вступ. статья "Песни южных славян" (с. 5–20), составление и примечания Ю. Смирнова. – Москва : Издательство "Художественная литература", 1976. – 480 с.

25. Пісні з Галичини / Упор. Р. П. Береза, М. О. Дацко. Художник-ілюстратор І. В. Остафійчук. – Львів : Світ, 1997. – 191 с.

26. Слов'янський фольклорний фестиваль "Коляда". Проблеми успадкування зимових народних звичаїв та обрядів. – Рівне, 1996. – С. 4–5 (Колядки Рівненського та Волинського Полісся).

27. *Сосенко Кс.* Культурно-історична постать староукраїнських свят Різдва і Щедрого Вечора / Кс. Сосенко. – Львів : Накладом автора, 1928. – 349 с. (Репринтне перевидання. – Київ: СІНТО, 1994. – 360 с. Електронна копія оригіналу на сайті "Електронна Бібліотека "Культура України", <http://elib.nplu.org>).

28. *Сосенко Кс.* Про мої досліді над Староукраїнським святом Різдва / Кс. Сосенко // Літературно-науковий вістник. – 1931. – Вип. VI. – С. 570–573; Вип. VII. – С. 685–701.

29. Труды этнографическо-статистической экспедиции в Западно-Русский край, снаряженной Императорскимъ Русскимъ Географическимъ Обществомъ. Юго-Западный отдѣлъ. Матеріалы и изслѣдованія, собранныя д.чл. П. П. Чубинскимъ. Том третій. Народный дневникъ, изданный подъ наблюдениемъ дѣйстви.-чл. Н. И. Костомарова. – С.-Петербургъ: 1872. ["ПРЕДИСЛОВІЕ", с. I-II. "ОГЛАВЛЕНИЕ", с. I-VIII. "ОПЕЧАТКИ", с. I-II. "КАЛЕНДАРЬ НАРОДНЫХЪ ОБЫЧАЕВЪ И ОБРЯДОВЪ СЪ СООТВѢТСТВУЮЩИМИ ПѢСНЯМИ", с. 1–486].

30. Український дитячий фольклор / Упорядник В. Г. Бойко. – К. : Видавництво Академії Наук Української РСР, 1962. – 248 с.

31. Українські народні пісні в записах Зоріана Доленги-Ходаковського (З Галичини, Волині, Поділля, Придніпрянщини і Полісся) / Упор., текстологічна інтерпретація і коментарі О. І. Дея. Атрибуція автографів і копій та передмова "Піонер слов'янської фольклористики та його укр. записи" Л. А. Малаш і О. І. Дея. – К. : Наук. думка, 1974. – 782 с.

32. Українські пісні, видані М. Максимовичем. Фотокопія видання 1827 р. / Підготовка видання і розвідка П. М. Попова. – Київ : АН УРСР, 1962. – 342 с.

33. Хархун В. Соцреалістичний канон в українській літературі: генеза, розвиток, модифікації: монографія / В. Хархун. – Ніжин : ТОВ “Гідромакс”, 2009. – 508 с.

34. Этнографические материалы, собранные в Черниговской и соседних с ней губерниях. Том III. Пѣсни. Б. Д. Гринченко. Приложение къ № XI–XII “Земскаго Сборника” 1898 года. – Черниговъ : Типографія Губернскаго Земства, 1899. – 767 с.

35. Jean-Yves Leloup. “Tout est pur pour celui qui est pur”. Jésus, Marie-Madeleine et l’Incarnation / Ouvrage publié sous la direction de Marc de Smedt / Jean-Yves Leloup. – Paris: Albin Michel (Spiritualités), 2005. – 159 p.

36. La Production du corps. Approches anthropologiques et historiques / Textes rassemblés et édités par Maurice Godelier et Michel Panoff. – Amsterdam: Éditions des archives contemporaines, 1998. – 374 p.+ [Introduction. – XXV p.]

37. Maurice Godelier. Un homme et une femme ne suffisent pas a faire un enfant/ Maurice Godelier // Ethnologies comparées. – Printemps, 2003. – N°6. OCÉANIE, DÉBUT DE SIÈCLE.

<http://alor.univ-montp3.fr/cerce/r6/m.g.htm>.

38. *Mircea Eliade*. Aspects du mythe/ *Mircea Eliade*. – Paris : Gallimard (Coll. “Idées”), 1963 // Réimpression, 2004. – 251 p. + [5 p.](Collection “Folio/Essais”№ 100).

39. *Mircea Eliade*. Histoire des croyances et des idées religieuses, tome III. De Mahomet à l’âge des Réformes/ *Mircea Eliade*. – Paris : Payot, 1983. (Réimpression 1991). – 365p. – (Bibliothèque historique Payot). – Chapitre XXXI. Religions de l’Eurasie antique:turco-mongols, finno-ougriens, balto-slaves. – P. 9–45.

40. *Mircea Eliade*. Le Sacré et le Profane/ *Mircea Eliade*. – Paris: Gallimard (Coll. “Idées”), 1965 // Réimpression, 2003. – 185 p. + [5 p.](Collection “Folio/Essais”№ 82). [Перше видання 1957 р. німецькою мовою: “Das Heilige und das Profane”(Rowohlts Deutsche Enzyklopädie, dirigée par Ernesto Grassi)].

41. *Mircea Eliade*. Religions australiennes / Traduit de l’anglais par L. Jospin/ *Mircea Eliade*. – Paris : Petite Bibliothèque Payot, 2004. – 237 p.

Cosmogonic Dimensions of Childhood

Petro SOSENKO, Tetiana SHEVCHUK

Childhood dimensions of koliada traditions are revealed and investigated. The Cosmogony and Birth of the World/Light are interpreted as childhood mythology and mystery. The monotheism principle in the traditional weltanschauung is analyzed. A particular attention is paid to the family / child mysteries, koliada rituals and songs. If children sing Christmas carols, Epiphany songs and spring ditties themselves, prepare and go caroling on their own, the authors believe that this means their participation in the common for children and adults Koliada ritual. At the beginning of caroling in the house carolers do not simply invite children to the table – this is also the message of adults, children’s response, joint participation in the tradition, common immersion in sacred temporal space.

Key words: childhood, koliada, cosmogony, mythology, ritual, folklore.

Космогонические измерения детства

Петро СОСЕНКО, Татьяна ШЕВЧУК

В статье предпринята попытка исследования колядных традиций в “парадигме детства”. Космогония и Рождество мира истолкованы здесь как мифология и мистерия детства. Проанализирован принцип монотеизма в традиционном мировоззрении. Особое внимание обращено на семейные / детские мистерии, коляду / коляды в детском восприятии. Если дети поют колядки, веснянки сами по себе, ходят колядовать – это значит, что они, по мнению авторов, участвуют в общем для детей и взрослых ритуале Коляды. В начале совершения обряда в доме колядники не просто приглашают детей за стол – это совместное участие в традиции, общее погружение в сакральное пространство.

Ключевые слова: детство, коляда, космогония, мифология, ритуал, фольклор.

Стаття надійшла до редколегії 8.10.2011

Прийнята до друку 14.11.2011